

Artikelserie i NWT 1974 om
Bygdedräkter från Värmland
publicerade tack vare
Värmländska Ungdomsringen
och
Värmländska Folkdansringen

LÖRDAGEN DEN 17 NOVEMBER 1973

Ny färgbildserie i NWT: Bygdedräkter från Värmland

NWT startar i dag en ny artikelserie med färgbilder. Nu ska det handla om bygdedräkter - sådana som även kallas folkdräkter eller sockendräkter.

Värmländska ungdomsringen har gjort ett storartat arbete för att rekonstruera och ta fram dessa fina kulturskatter och rädda dem åt eftervärlden.

Vår första artikel med färgbild handlar om bygdedräkter från Östervallskogs socken i västra Värmland. Kommande lördagar ska vi presentera dräkter från bl a Dalby, Norra Ny, Norra Finnskoga och Ekshärads socknar.

I dag är det alltså plats för Östervallskog. Varsågoda!

De bygdedräkter som här ska visas är kopior efter bevarade plagg som i de flesta fall tillverkats och burits medan ett lokalt särpräglat dräktskick ännu levde i bygderna.

Rekonstruktionsarbetet med bygdedräkter är en av verksamhetsgrenarna inom Värmländska Ungdomsringens olika föreningar.

I Värmland, liksom i andra delar av landet, bars sådana här dräkter inom bygder där befolkningen främst bestod av bönder och det är de självägande böndernas finklädslar som bygdedräkterna representerar.

När Artur Hazelius på sin tid

samlade in bygdedräkter saknades många gånger gamla plagg. Då syddes det ibland upp dräkter efter vad man mindes.

Dräkterna från Östervallskog socken i västra Värmland är ett sådant exempel, där man på 1870-talet sydde upp dräkter särskilt för Nordiska museets räkning. Den lokala dräkttraditionen hade där upphört i början av 1800-talet.

Kvinnodräkten representerar det spanska modet, ett kontinentalt mode som kommer från Spanien under 1500-talet. Efter olika lokala förutsättningar upptogs detta mode i stor utsträckning över hela landet av de självägande bönderna under 1700-talet. Det stiltypiska är att den består av midjekjol med ett löst livstykke som räcker över höfterna. Underplagget är en särk som mest liknar en lång skjorta. Kjolen är bredrandig av halvylletyg.

Förebilden till de randiga hemvävda tygerna var ett engelskt köptyg som hette kalmink.

För klädet är av hemvävt ylle

med rött mönster. Till dräkten bäres två kjolväskor som är fästade vid ett band som knyts runt midjan. Livstycket, på bilden, är av ylledamast. Till de fina plaggen försökte man använda så mycket köptyger som möjligt. Halsklädet kallas "spetakläde" (orsak okänd) och det är av ylle med tryckt mönster.

De gifta kvinnorna använde alltid någon form av huvudbonad med håret uppsatt i nacken. Här är det en vit huva av linne med spets i framkanten, s k hatt. Utanpå den knyts ett vitt linnekläde, pannaklädt, som först viks till en smal remsa, och sedan lindas två varv kring hatten och knyts uppå hjässan.

En speciell detalj från Östervallskog är att man på 1870-talet sydde fem kjolar till en vinterdräkt och lika många till en sommardräkt.

Om man i västra Värmland verkligen haft denna sed att bära flera kjolar på varandra är ännu inte klarlagt. Från Halland och Skåne omtalas en sådan tradition.

Mansdräktens underplagg var skjortan. Byxorna kunde sys av skinn eller tyg. Knäbyxor kom inte i bruk hos svenska bönder förrän under 1700-talet och då blev de snäva skinnbyxorna det vanligaste finplagget. Denna rekon-

struerade dräkt har en höftlång väst med framstycken av rött ylletyg och ryggstycke av fodertyg. Västen knäpps framtill med hakar och hyskor. Männen bar ofta en kort jacka som kallades armväst, vilken fungerade som vår tids kavaj.

Ytterplagget, rocken, som trots att den inte är ett originalplagg, visar på en mycket gammal tradition i tillskärningen. Färgen kan ha varierat mellan gråbrunt och mörkbrunt (sösvart). Materialet var vadmal. Den består av två framstycken och ett ryggstycke,

den saknar midjesöm och ärmarna har bara en söm.

Framtill knäpps rocken med hakar och hyskor. För att få tillräckligt med vidd syddes kilar i nedtill.

Ur modehistorisk synpunkt är det här ett plagg som har anknytning till den medeltida kolten. Den var skjortliknande och bars allmänt i tidig medeltid av både män och kvinnor och den lever numera kvar i samernas klädedräkt.

BILD OCH TEXT :
Värmländska Ung
domsringen

Våra byggedräkter:

Kvinnodräkt i Dalby

Vem komponerade egentligen byggedräkterna från början? Ingen alls, utan på samma sätt som man inom vissa bygder haft liknande seder och bruk, använt samma typer av redskap och bruksföremål, så har man haft en likartad klädsel. Man klädde sig olika till vardag och fest, vinter och sommar. Även åldersgränser och kyrkohögtider kunde avspeglas i dräktskicket. Variationsmöjligheterna berodde främst på den egna ekonomiska och sociala ställningen i bygden.

Bondesamhällets uppdelning av marken, så att varje bonde ägde ett flertal mindre jordlotter som var fördelade på både bra och dålig mark, gjorde att man var mycket beroende av varandra. Det skapade en mängd oskrivna lagar, mot vilka man inte gärna bröt, de gällde även klädseln. Därför kunde det vara mycket svårt att klä sig annorlunda än som var allmänt i bygden. I sockenstämmo-protokoll kan man läsa om hur "ny-modigheter" fördömdes vid sockenstämmorna. Efter en längre tid kunde dock sådana ny-modigheter som t ex låga eller höga klackar på skor accepteras.

Bilden visar en av de kvinnodräkter som bevarats i Dalby sn, här med tillhörande jacka, även kallad tröja. Den

här jacktypen når litet nedanför midjan och är alltså något längre än den s k närböratröjan, som användes. i Norra Ny sn. Tröjan kunde vara av vadmal eller kläde och till färgen svart eller mörkblå. Halsringningen var hög och tröjan knäpptes med hakar och hyskor. Tröjor av tyg var mer en sorts vår- och höstplagg. Under sommaren, som i vissa delar av landet kallas barärmatiden, nötte man inte på ytterplaggen. Eventuellt kunde man också sommartid ha större vidd i ärmarna på de finare särkarna. Vintertid använde kvinnorna fårskinnspälsar som ytterplagg. De var vita och ullen var vänd inåt för att bättre skydda mot kylan. Sådana pälsar och andra skinnplagg syddes i regel av "skinnare" från Malung. Skinnarna gick omkring och tog upp beställningar på skinnnömnad. I Norra Ny talas det också om hur de samlades på kyrktrappan efter högmässan för att ta upp beställningar. Skinnpälsarna syddes oftast i samma modell som tygtröjan, var den midjekort så kunde även skinntröjan vara lika kort. Under den senare tiden tycks en något längre skinnpals, av samma snitt som användes i västerdalarna, ha blivit allmän i övre Klarälvdalen. Pälsarna knäpptes med knappar och de hade ofta extra påsydda dekorationer av

tunna skinnremsor vilka också tjänade som förstärkning av sömmarna.

I Dalby behöll man seden med den vita linnehättan för de gifta kvinnorna längst jämfört med de andra socknarna i övre Klarälvdalen. Utanpå denna hätta sattes ofta brokiga kläden, särskilt vid kyrkobesök. I Dalby finns ett flertal hättor bevarade och de har varit något annorlunda sydda om man jämför dem med "hattarna" från Norra Ny, däremot är modellen mer lik de "hattar" som kvinnorna i Malung använt.

Liksom i Ekshärad och Norra Ny har man använt s k nålvantar med broderier på.

Originalplaggen till livstycksskjolen och förklädet, som bilden visar, har tillhört en bruddräkt från 1860-talet.

I Dalby sn tycks detta dräktskick varit i bruk ända in på 1870-talet, vilket nog får betraktas som det senaste datot för traditionen med byggedräkter i Värmland. Det är en förklaring till att dessa kvinnodräkter representerar en senare tidsstil än dräkterna från socknarna närmast söder om Dalby.

Bild och text:
Värmländska
Ungdomsringen

LÖRDAGEN DEN 5 JANUARI 1974

Våra bygdedräkter

Mansdräkt i Dalby

Om man jämför dräkterna i Ekshärad med Norra Ny framträder både likheter och skillnader. Likheterna är dock så markanta att det verkar som om dräkterna i övre Klarälvdalen skulle följa en viss stil. Men när man kommer till Dalby stämmer inte dessa teorier längre. Här finns dels äldre och dels yngre stildrag bevarade vilket skiljer dräkterna i Dalby från ovan nämnda dräkter.

Dräktskicket för männen var detsamma i Norra Finnskoga och Dalby. Finnskogabygden och Dalby var före 1830 en gemensam socken, men det var besvärligt med den långa vägen till kyrkan, varför man byggde en kyrka i Djäkneliden och en i Höljes. Södra och Norra Finnskoga blev då två nya socknar.

När dräkttraditionen levde var man inte medveten om att man bar en speciell sockendräkt. Visserligen kunde man på kläder och dialekt se och höra var folk hörde hemna, men det vi i vår tid kallar sockendräkter var förr inte den uniform som de numera blivit. Dessutom förändrade sockengränserna även förr i tiden.

Svårigheten att finna några bevarade skjortor är densamma här som i de andra socknarna. En enkel skjorta utan broderier är den enda ledtråden, den är av samma snitt som i de andra socknarna i övre Klarälvdalen.

I Dalby-Finnskoga finns både natursvarta (mörkbruna) vadmalsbyxor och skinnbyxor bevarade. Färgen på vadmalsbyxorna kunde variera mellan grått, gråbrunt och mörkbrunt.

Vadmalsbyxorna är egentligen mer representativa därför att de burits mer allmänt medan skinnbyxorna varit fest- och högtidsplagg. Båda byxtyperna visar även luckan successivt blivit bredare. En annan detalj, av äldre dato, är de smala knälinningarna, vilka hålls ihop med knytremmar av skinn, även vadmalsbyxorna har sådana knytremmar. Byxorna är relativt höga med en linning runt midjan och man har använt hängslen till byxorna.

Bilden visar en enkel väst med svarta framstycken och fodertyg till ryggstycke. Västen har en låg, uppstående krage och knäpps med en rad knappar, den är midjelång och stilen representerar 1870-talet. Västar av äldre typ i andra färger och material omnämnes men några sådana finns inte bevarade. Denna kombination med en äldre typ av skjorta och byxor och en yngre typ av väst förekommer inte i modedräkten men i bygdedräkterna kan den däremot uppstå.

Ett annat plagg, vilket använts som en väst, var armvästen, den liknar mest en jacka. Den har förekommit inom flera bygder i landet och snittet var i stort sett detsamma. I Dalby-Finnskoga var materialet svart eller mörkblått kläde eventuellt vadmal. Den knäpptes framtill med hakar och hyskor och nådde en bit ned på höfterna. I midjan, baktill, pryddes armvästen med ett rött yllebroderi som hade en mer lokalpräglad utformning. De unga och ogifta männen använde armvästarna som ytterplagg medan

de äldre och gifta männen bar dem som västar eller tillsammans med den långa rocken.

De vita, stickade yllestrumporna hade ett mönster på vristerna, vilket kunde variera i de olika byarna.

På bilden bär mannen en kniv och sådana enkla, raka knivar har använts allmänt.

Bild och text:
Värmländska
Ungdomsringen

LÖRDAGEN DEN 22 DECEMBER 1973

LÖRDAGEN DEN 29 DECEMBER 1973

Våra bygdedräkter: *Kvinnodräkt i Dalby*

Kvinnodräkterna i Dalby sn skiljer sig markant från dräktskicket i Norra Ny och Ekshärad. Den största skillnaden finns i livkjolarna, som i Dalby enbart bygger på empirens livkjol, vilken har samma färg och material i liv och kjol. Den här livstuckstypen spreds över landet omkring mitten av 1800-talet och snittet var i regel det samma. Man behöver bara sy i ärmar så blir det en enkel modeklänning och därmed har man tagit det steg som sammanför de lokalpräglade bygdedräkterna med modedräkten.

Bilden visar två variationer av de livstuckskjolar som förekommit i Dalby. Livstucket går högt upp runt halsen, det knäpps framtill med hakar och hyskor och det har midjesöm i midjan. Kjolen är omkring 3 m vid och veckad runt midjan. Nedtill har den röda treflätor som skydd mot nötning. Den gröna livstuckskjolen anknyter med sin färg till en äldre tradition medan den rödlila (plommonfärgade) är en modebetonad färg av senare dato. Andra detaljer som skiljer

livstuckskjolarna åt är att den gröna har två framstycken och ett ryggstykke medan den plommonfärgade har två fram- och två ryggstycken. I rygg-sömmen sitter en smal, röd remsa, paspoal.

Särkarnas broderier utfördes ofta i vitt, rött och blått, kragarna har en bred nedvikt krage och handlinningarna är relativt breda. Vid hals och handleder knyts särkarna i regel med flätade snodder som avslutas med tofsar.

Det finns ett flertal olika kjolväskor bevarade och de bars parvis eller enstaka. De enstaka väskorna var oftast broderade på underlag av ylle, medan de parvis burna väskorna dels kunde vara broderade och dels sakna sådana men då var materialet ett mönstrat köptyg. Väskorna knöts med flätade eller vävda band. Den här typen av väskor kallades ofta "brudtaskor".

På bilden syns två olika förkläden, ett helrött av mönstrat köptyg som knyts med ett hemvävt band i vänster

sida och ett randigt-rutigt bomullsförkläde som knyts mitt bak. Några speciella vardagsförkläden finns inte bevarade utan båda är finplagg. I bygdedräkterna var bomullen ett fint material, i början av 1800-talet ett köptyg. Det helröda förklädet var från början ett brudförkläde och därför ett extra fint plagg.

Dräkterna på bilden uttrycker mest en tidsskillnad samtidigt som de kan ha förekommit parallellt med varandra. Nya impulser kunde komma vid olika tillfällen till olika delar av en bygd. Dessutom bar den äldre generationen ofta på plagg med äldre traditioner än de yngre.

De ogifta kvinnorna lindade håret med mönstervävda band och de gifta kvinnorna satte en vit linnehätta utanpå hårkransen.

Till denna dräkttyp är man inte beroende av något halskläde, vid festliga tillfällen användes eventuellt sidenkläden eller muslinskläden, de senare av ett tunt ylletyg med tryckt blommönster.

Bild och text: Värmländska Ungdomsringen

Våra bygdedräkter:

Mans- och kvinnodräkt i Ekshärad

Övre Klarälvdalen ligger inom det s.k. fäbodområdet, liksom norra Sverige. En detalj i bygdedräkterna som anknyter till det levnadssätt som följder en sådan kulturform är mängden av mönstervävda band. Det är olika band som använts till hårband, väsk- och förklädesband, strumpeband, hängslen och skoningsband till kjolar och förkläden. Materialet var lin och ullgarn. På skjortor och särkar hade man ofta handlinningar, kvalband, av mönstervävda bomullsband.

Till kvinnodräkterna i Ekshärad finns olika förkläden bevarade, flera är av randigt bomullstyg. I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet var bomullen ett fint köptyg i bygdedräkterna.

Av bevarade kjolväskor är den mest kända sydd av grönt kläde, broderad och helt öppen upptill. Den fästes med ett band runt midjan.

Kvinnornas ytterplagg, här av grön vadmal, kallas tröjor oberoende av vilket material de bestod av. Den här tröjan är lång och har speciella dekorationer. Dessa detaljer samt färg och material visar på en tradition som anknyter till modet under 1600-talet. Senare detaljer, två sömmar på ärmarna och mittsöm i ryggen, visar att den levt vidare och förändrats med traditionen. På så sätt har den fått en lokal stilprägel.

I Ekshärad finner man belägg för ett par olika typer av silverbroscher,

s k söljor. De användes dels att fästa ihop särken vid halsen och dels att hålla ihop sidenschalen med. En typ av sölja är rund och har runda, skålformade hängen, en annan typ är hjärtformad med krona och har rutformade hängen. Särskilt den runda söljan anknyter till medeltida traditioner och de användes till festdräkterna.

Huvudbonaden är en linnehätta med spets, hatt, som användes av de gifta kvinnorna. Håruppsättningen, i nacken, stöds av ett målat s k hårnäver. På 1830-talet blev det mycket populärt med huvudkläden, de kunde vara av vitt, smidigt linne eller bomull. Huvudkläderna var broderade i vit eller flerfärgad tambursöm. Mönstrade bomullskläden användes också. Först sattes huvuddukarna utanpå linnehättan och den syntes knappast. Därför kom så småningom bruket att ha en hätta bort och de gifta kvinnorna hade i stället håruppsättning med hårnäver och huvudduk.

Den gifte mannen klädde sig i långrock och hög hatt vilket var den vanliga fest- och kyrkklädseln. Hatten, på bilden, är av 1840-talstyp och hattar köptes på marknader och i städer varför de blev relativt modebetonade och saknar lokal prägel. Till högtids- och festklädseln hörde halskläden av siden. De liknade kvinnornas sidenkläden men veks till en remsa som lades

två varv runt halsen och knöts mitt fram med en dubbelknut. Halskläderna knöts utanpå skjortkragarna vilka därför stod rakt upp. Långrocken, av svart kläde, knäpps framtil med hakar och hyskor. Stilhistoriskt har den utvecklats ur det franska modet i slutet av 1600-talet. Den här rocktypen har mer figurformad tillskärning än medeltidens rock. Typiskt för stilen är även de höga uppslagen på ärmarna. Detaljer som tillkommit senare är bl a midjesöm runt midjan. En speciell detalj för rockarna i Ekshärad är att bakskjörten, rockens nedre mittparti baktill, är rynkat.

Stickade fingervantar eller "nålade" (sydda med ben- eller metallnål) tumvantar med broderier användes av både män och kvinnor.

Skorna är s k svenskskor eller becksömsskor. De har mellansula av näver och knyts med remmar. Plösen är låg och utklippt i kanten. Denna skotyp anknyter till 1600-talets skomode och finns bevarad i övre Klarälvdalen. Där var den lika för både män och kvinnor.

Dessa dräkttraditioner bevarades till fram emot 1850-talet i Ekshärad sn.

BILD OCH TEXT:
Värmländska
Ungdomsringen

LÖRDAGEN DEN 1 DECEMBER 1973

Våra bygdedräkter:

NW 24-11-1973

I dag från Ekshärad

Bygdedräkterna har, generellt sett, utvecklats ur den medeltida klädseln, sedan har de förändrats ryckvis i förhållande till det vi kallar modedräkten, alltså de högre ståndens klädsel. Upplösningen av dessa dräkttraditioner skedde i samband med industrialismens genombrott, omkring mitten av 1800-talet.

Bilden visar dräkter från Ekshärad sn i övre Klarälvdalen. I Älvdals härad har man längst bevarat de lokala dräkttraditionerna i Värmland.

På bilden är spelmannen klädd i en något enklare dräkt, med byxor och väst i vadmal, medan den andre mannen har skinnbyxor och väst av brokad. Den modeepok som i början av 1800-talet påverkade bygdedräkterna var empiremodet. I dessa mansdräkter ser man det genom att byxorna är höga i midjan, ja, så höga att man behövde hängslen för att de skulle sitta bra. Vadmalsbyxor är en rekonstruktion efter beskrivningar och sydda på samma sätt som de

bevarade skinnbyxor. Byxor har s k lucka framtill vilken knäpps med knappar. På byxor, som tagit intryck av modet efter 1830-talet, blev luckan bred, den nådde ända ut i sidorna, de här byxor är av den typen. Västarna är också i typisk empirestil de är korta och har ryggstycken av fodertyg. Det senare var inte något bevis på fattigdom utan främst en modedetalj. Den röda västen är enkelknäppt medan brokadvästen har dubbla knapprader. Båda västarna är högtidsplagg, troligen brudgumsvästar från början.

Strumporna har genomgående varit vita för männen. Oftast var de av ylle men i Ekshärad förekom även bomullsstrumpor. De stickades i tvåtrådsstickning och de finaste hade broderade röda "löv" på vristerna. Strumporna hölls uppe med strumpeband som i regel flätades av restgarner i olika färger, men till festbruk kunde man ha mönstervävda strumpeband.

Huvudbonaden som spelmannen bär är en s k kilmössa. Den typen av huvudbonad har så gamla traditioner att man inte kan avgöra dess verkliga ålder.

I Ekshärad bar kvinnorna, under 1800-talet, livkjol med ett löst liv-

stycke utanpå. Med livkjol avses ett plagg där liv och kjol är hopsytt. Under medeltiden bar kvinnorna en livkjortel där midjesömnen satt strax under armhålorna, liv och kjol bestod av olika material och hade olika färger.

I Älvdals härad har vissa stildrag ur den medeltida livkjolen bevarats och blandats med empiremodets sentida livkjol.

Livet på livkjolen, som på bilden döljs av det lösa livstycket, har midjesömnen placerad ca 1-1 1/2 dm ovanför midjan. Det lösa livstycket, på bilden, är av tryckt bomullstyg, kattun, det har djup ringning runt halsen, smala axelband och slutar ungefär i midjan. Framtill har det en s k "smäck", ett sköldformat stycke som sitter mitt över knäppningen. De här angivna detaljerna är typiska stildrag för empiremodet. I socknen finns även livstycken av äldre typ bevarade.

Halsklädet är av mönstrat siden, av en allmän typ. Sidenkläden köpte man förr på marknader och i städer varför de inte har någon lokal prägel.

Kjolväskan, av svart vadmal, har upptill en mässingsbygel med hake.

Bild och text: Värmländska Ungdomsringen.

Våra bygdedräkter

Kvinnodräkt i N. Finnskoga

Från Norra Finnskoga sn finns det inte så många plagg bevarade i jämförelse med de andra socknarna i övre Klarälvdalen. Bl.a. finns det endast en livkjol och ett ytterplagg men flera förkläden och huvudkläden. Det kan tyckas vara ett alltför svagt underlag för att kopiera en bygdedräkt efter. Vid närmare granskning av livkjolen och jackans tillskärning visar de inte några större likheter med dräktplaggen från Dalby sn men däremot har de en påfallande likhet med motsvarande dräktplagg från Norra Ny sn. Hur ska man förklara det? Tillräckliga undersökningar har ännu inte hunnit göras varför någon bestämd förklaring inte finns. Orsakerna är troligen flera, bl.a. kan det bero på att dräktskicket upphört något tidigare i Norra Finnskoga än i Dalby. Dessutom kan Dalby ha varit ett mer administrativt centrum omkring mitten av 1800-talet så att där funnits representanter från olika samhällsgrupper, vilka fått inflytande över kvinnodräkterna. Observera att männens dräktskick har förblivit detsamma i båda socknarna. Samstämmigheten mellan vissa kvinnoplagg från Norra Ny och

Norra Finnskoga kan bero på att dessa plagg representerar ett äldre dräktskick och att de tidigare även använts i Dalby sn. Tyvärr är inte våra kunskaper tillräckliga för att vi med bestämdhet kan säga detta.

Liksom livkjolarna i Norra Ny och Ekshärad har livkjolen i Norra Finnskoga medeltida stildrag som kombinerats med vissa empiriformer som t.ex. att kjolen är lång och relativt snäv. Längst ned sitter en röd, tvinnad ullgarnssnodd som skydd mot nötning av kjolkanten.

Livstycket är av svart ylle och knäpps framtill med hakar och hysskor. Midjesömnen är placerad c:a 10 cm ovanför midjan. De äldsta stildragen i denna livkjol är kjolens gröna färg samt att den nedtill, på insidan, är uppskodd med ett mönstervävt band.

Originalplaggen till livkjolen och förklädet är från 1840-talet och den ålderdomliga typen av livkjol har kombinerats med ett storrutigt förkläde, av köptyp som är från den tid då dräkten syddes.

Någon speciell huvudbonad för de

gifta kvinnorna tycks inte finnas bevarad utan här rekommenderas samma typ av linnehätta som förekommit i Norra Ny sn. Utanpå denna "hatt" kan man sätta olika huvudkläden som t.ex. ett blå- och rödrutigt bomullskläde.

En väskbygel av mässing visar att man har använt den medeltida väsktypen och den kan ha varit prydd med broderier.

Yttertröjan, på bilden av mörkbrun vadmal, har samma tillskärning som jackan i Norra Ny förutom att den inte har så markerade "näsor" baktill. Den når endast till midjan och blindslagen på ärmarna är garnerade med ett smalt rött band samt en ullgarnstofs.

Från socknen finns nålade ylle-
vantar i olika färger med broderier i de vanliga blommotiven men även med broderier i ränder i geometriska mönster.

**Bild och Text:
Värmländska
Ungdomsringen**

LÖRDAGEN DEN 19 JANUARI 1974

LÖRDAGEN DEN 12 JANUARI 1974

Våra bygdedräkter: Mansdräkt i N. Finnskoga

Vid beskrivningen av mansdräkter från Dalby en konstaterades att männens dräktskick varit detsamma även i N:a Finnskoga eftersom Dalby före 1830-talet även omfattade S:a och N:a Finnskoga socknar.

Från S:a Finnskoga finns det inte tillräckligt material bevarat för att man ska kunna bilda sig en uppfattning om det funnits ett lokalt dräktskick där.

Den finska invandringen, till norra Värmland, skedde omkring mitten av 1600-talet och senare. Finnarna kom mest från Tavastland och Savo, vars natur påminner om den värmländska, men de tycks ha varit för fattiga för att äga ett lokalpräglat dräktskick från sin hembygd. I Värmland levde finnarna mycket isolerade från svenskarna varför deras seder och bruk beträffande klädseln inte nämnvärt påverkat den svenska befolkningen.

Bilden visar en mansdräkt med ytterplagg, den s.k. tröjan, en rock med medeltida traditioner. Det karaktäristiska för rocken är att den saknar midjesöm, framstyckena och bakstycket är helskurna, ärmarna har endast en söm. Knäppningen sker

med hakar och hyskor. Tillräcklig vidd nedtill får man genom två kilar som är isydda i bakstycket. Färg och material, i form av mörkbrun vadmal, anger också att rocken har gamla traditioner. Ett plagg som har en så lång och obruten tradition bakåt i tiden har ändå utvecklats och förändrats med tiden. Några sådana detaljer av senare dato är de röda uppslagen på ärmarna, blindslagen, och den röda slån framtill under knäppningen. Kragen har förändrats från en smal remsa till en hög krage. Några andra detaljer är den smala röda remsan, paspoalen, som är placerad i kragens nederkant. En speciell detalj som trots sin litenhet haft en stor betydelse är de två små, c:a 3 cm långa, röda remsor som är isydda i ärmsömmen invid skuldrorna. Dessa paspoaler kallades "betroendemärken" och de markerade att bonden själv ägde sin gård. Uppgift förekommer om hur en bonde, som sålt sin gård, inte tagit bort märkena vilket inte tolererades av grannarna utan de såg då till att märkena togs bort. Bonden ansågs inte vara en betrodd karl när han sålt sin gård.

Till en sådan här rocktyp borde sti-

lenligt höra en hatt med breda brätten och låg, rund kulle. Sådana hattar finns inte bevarade, utan på bilden är det en hatt av 1840-talstyp som används. En annan huvudbonad som varit mycket vanlig, i nästan hela landet, är en sorts skrämmössa av mörkbrunt skinn, s.k. skinnkaskett. Det tycks ha varit den vanligaste huvudbonaden efter 1820-talet. I Värmland är det just i Dalby och N:a Finnskoga som den blivit bevarad.

Nålade vantar i vitt, svart eller brunt ullgarn med broderier i olika färger användes under den kyliga årstiden.

Strumpebanden var även i Dalby och N:a Finnskoga som regel flätade i olika färger. De finare brudgumsstrumpebanden var vävda med mönster i rött. Skorna var s.k. svenskskotyp med mellansula av näver och de knöts med skinnremmar.

Jämför man dräktskicket i Dalby och N:a Finnskoga socknar så finns det mer detaljupplysningar om det från Dalby. Eventuellt har dräktskicket upphört något tidigare i N:a Finnskoga sen.

Bild och text: Värmländska Ungdomsringen.

Våra bygdedräkter:

Na Finnskoga-dräkterna

Vid en närmare granskning av de dräktplagg som inlämnats till Nordiska museet finns det bl.a. ett par förkläden som angetts vara från Dalby, men vars stil inte passar ihop med de livstygsskjolar som bevarats därifrån. Ett av förklädena, som kopieras och syns t.v. på bilden, är av röd rask, ett tunt maskinvävt ylletyg som är vaxat. Rask var ett populärt material till vissa högtidsplagg i bygdedräkterna under 1700-talet. Det här förklädet har en speciell form som är äldre än de breda förklädena med lagda veck och som knys i midjan. Högst upp sitter en c:a 5 cm hög remsa av vadmal vid vilken förklädet är fastsytt och tätt rynkat. Förklädet har inga knytband e.d. utan hålls uppe med ett bälte som sätts ihop med hakar och hyskor och förklädets övre del, vadmalsremsan, når ovanför bältet och hindrar förklädet att glida ned.

Beträffande förkläden kan nämnas att de förekommit allmänt i bygdedräkterna, de har brukats längre tillbaka i tiden hos de enklare samhällsgrupperna än i modedräkten, där det inte blev vanligt att bära förkläden förrän under 1500-talet. Trots att förklädet är ett så enkelt plagg har dess detaljer såsom rynkor eller veck, dess fästansordning, längd, bredd och utsmyckning varierat mycket under den tid bygdedräkterna levde. Det finns många belysande uppgifter om seder och bruk som är förknippade med detta enkla plagg. Några bälten som inlämnats till Nordiska museet lär också ha kommit från Dalby, men på dräkttyper med livstygsskjol har bältet ingen funktion. Flera av bältena består av två omöstrade band, underst ett blått och överst ett rött och ovanpå dem sitter omkring 20 st gjutna cirkelformade tennbeslag.

Denna sammansättning av plaggen, som syns t.v. på bilden, anger en obruten traditionslinje till medeltiden; livkjolen med olika färger och material i liv och kjol; det höga och relativt smala förklädet som är enfärgat, samt bältet. Kjolen och förklädets färger och material anknyter också till gamla traditioner.

På mansdräkten syns något av vad man kunde ha i västfickan, en klocka med kedja av den typ som hade en nyckel fäst vid kedjan.

I Dalby och Finnskoga är det den långa rocken som haft den största betydelsen när det gäller männens dräktskick, enligt de bevarade plaggen, medan männen i Norra Ny och Ekshärad stoltserat med olika västar. Om det funnits plagg som tillverkats under t.ex. slutet av 1700-talet skulle troligen visa att särskilt mans- men även kvinnodräkterna i övre Klarälvdalen haft ett mer likartat utseende.

Nu kan man fråga sig om det är riktigt att "ta" vissa plagg från en socken och sätta på en dräkt från en annan socken. När det gäller Norra Finnskoga och Dalby så vet vi att denna sockendelning inte är äldre än från 1830-talet samt att mansdräkterna är desamma i båda socknarna. Med hänsyn till det frågar man sig om vissa kvinnoplagg från Norra Finnskoga och vissa från Dalby utgör en äldre dräkttradition från den tidigare gemensamma socknen.

Orsaken till att man studerar bygdedräkter behöver inte vara att man ska skaffa sig en sådan, man är kanske allmänt bygdehistoriskt intresserad så att man med bygdedräkternas hjälp får en större kännedom om respektive socknar. Eftersom det har gått flera generationer, efter bygdedräkternas stagnation, har inte tra-

ditionerna förts vidare varför det är mycket vanskligt att kopiera dem. Vissa saker förstår man och lär känna men aldrig allt. Man blir heller aldrig "klar" med någon dräkt, även om de flesta plaggen spårats upp. Man kanske finner något mer plagg, träffar någon person som minns mer, hinner läsa fler bouppteckningar och andra skriftliga uppgifter. Detta gör att man hela tiden måste vara beredd att komplettera bilden av dräktskicket.

Under denna serie med "Våra bygdedräkter" har vi hela tiden rört oss med sådana dräkter som är kopierade efter bevarade plagg med undantag för dräkterna från Östervallskog sn. Plaggen finns på riks- och länsmuseumerna samt i respektive bygder. Förutom dessa finns det ytterligare några få som bevarats i ett komplett skick men de är ännu under granskning och analysering.

Med tanke på de skiftande kulturformer som existerat i Värmland från c:a 1500- till 1850-talet står det klart att alla socknar i landskapet inte haft sådana här dräkttraditioner. Bl.a. måste man ta hänsyn till att östra Värmland tillhört Bergslagen, vårt lands äldsta industribygd, där det bott andra samhällsgrupper än självägande bönder. Detsamma gäller befolkningen runt Väneren där sjöfarten fört med sig nyheter och där de flesta städerna vuxit upp. I de alltför fattiga och glest befolkade trakterna har det heller inte funnits sådana här traditioner. I vissa socknar finns det inte tillräckligt med bevarat material, dräktskicket upplöstes kanske under 1700-talet eller tidigare.

Bild och text:
Värmländska
Ungdomsringen

LÖRDAGEN DEN 26 JANUARI 1974

LÖRDAGEN DEN 15 DECEMBER 1973

Våra bygdedräkter

Mansdräkter i N. N.

I Klarälvdalen, liksom i andra bygder, visar bouppteckningarna att männen haft många skjortor, trots detta finns det nästan inga bevarade. Orsakerna kan bl a vara att skjortorna, vilka var långa och fungerade som benkläder, har förbrukats till annat. Förr samlade man in linne eftersom linnelump användes vid papperstillverkningen.

En speciellt fint broderad skjorta användes endast vid två tillfällen, första gången som brudgumsskjorta och sista gången som svepskjorta.

Att presentera mansdräkter från Norra Ny sn kan ha sina svårigheter eftersom en speciell form blivit mycket populär i vår tid och den har spritts över stora delar av landet. En så välkänd dräkt får ett mycket uniformsbetonat utförande, variationerna kommer bort.

Det är särskilt en broderad skjorta som blivit det speciella kännetecknet för denna dräkt. Hur representativ den skjortan verkligen varit kan man fråga sig med anledning av följande anteckning: "Gifvaren har låtit tillverka henne af en bondflicka i Ny enligt där gängse mönster." (Nord. Museet). Utsmyckningen på de finaste skjortorna i Norra Ny bestod mest i vitt plattsöms- eller hålsömsbroderi

vid halssprundets sidor, men de flesta skjortorna hade mindre och enklare broderier.

Skinnybyxorna hade empiristil, och som en extra markering av detta mode går de högt upp baktill i midjan. Bakstyckena saknar midjelinning och byxorna är därför mycket beroende av hängslen. Hängslena var försedda med gjutna mässingsspännen och de ledades framtill med en skinnrem som gick på trissor.

Västarna är också i empiristil, korta och dubbelknäppta. Materialet kunde vara ylle, ofta med röda framstycken och ryggstycke av mörkblått eller vitt ylle eller av fodertyg. Karaktäristiskt för yllevästarna är de utklippta uddarna uppe vid halsen samt på kragens framkanter. Andra material såsom bomull och andra köptyger har också förekommit. Exempel på detta framgår av bilden där mannen med rocken bär en bomullsväst av sk rödbottnad kattun. De här beskrivna västarna har troligen varit brudgumsvästar från början.

Efter 1820-talet hade modedräkten åter förändrats och det framträder något senare i bygdedräkterna. De nya stildragen visar sig bl a i att västarna vid 1800-talets mitt blir midjelånga och kragen viks ned. En sådan

väst av randigt, hemvävt ylletyg finns bevarad och den företräder en enklare dräkttyp.

De finare strumporna var av vitt ylle och de hade röda, broderade "löver" på vristerna. Strumpebanden flätades i olika färger eller utgjordes av mönstervävda band. Skorna var av den sk svenskotypen med knytremmar.

Sidenkläde runt halsen och hög hatt var detaljer som tillhörde finklädelsen för de gifta männen.

Rockarna, av svart vadmal eller ev. av svart kläde, liknade mycket rockarna i Ekshärad. De utgår från det franska modet i slutet av 1600-talet.

Skillnaden låg främst i att rockarna från Norra Ny hade ett speciellt vecikat parti mitt bak som liknade orgelpipor, samt att framstyckena var helskurna. Den höga kragen och den höga midjan är detaljer från början av 1800-talet medan den hela ryggspegeln och fästningen framtill med hakar och hyskor är av äldre dato. I Norra Ny sn hade rockarna endast ficklock medan rockarna i Ekshärad hade både ficklock och fickor.

I Norra Ny sn bibehölls dräkttraditionerna till omkring 1860-talet.

Bild och text: Värmländska Ungdomsringen

Våra bygdedräkter:

Kvinnodräkter

i N Ny

För att lära känna och förstå något av vad bygdedräkterna berättar för oss är det några stildrag som måste poängteras extra. Sådana är t ex medeltidens och empiriens livkjolar, där den första anknyter till 1400 - 1500-talets modestilar och den senare till början av 1800-talet. Emellan dessa förekom det s k spanska modet, med midjekjol och löst livstykke. Modestilarna ger utslag betydligt senare inom de olika bygdedräkterna och förändringarna sker succesivt. Att ekonomiska och geografiska förhållanden haft betydelse för bygdedräkternas utformning visar bl a den företeelsen att man i övre Klarälvdalen tycks ha hoppat över modet med midjekjol och löst livstykke. Anledningen kan ha varit en nödårsperiod vars verkningar inträffat under den tid denna modeförändring borde ha skett.

Bilden visar något om hur kvinnodräkterna i Norra Ny sn varierat. Det är samma typ av livkjol som i Ekshärad, men här används inga lösa livstycken, eventuellt kan det ha förekommit i södra delen av socknen. I Norra Ny plisserades (goffrades eller lagnades) kjolarna utom framvåden som var slät. Det är en modeföreteelse som anknyter till medeltiden. Nedtill avslutas kjolarna ofta med en hårt flätad, röd snodd som främst skyddade mot nötning. Liksom i Ekshärad var kjolarna svarta, långa och relativt snäva (omkr. 2,5 m vida),

vilket visar att de anknyter till empiriens modestil. Tidigare kan kjolarna ha varit kortare, vidare och haft andra färger.

Livstyckena bestod av hemvävda tyger eller köptyger. Av de senare kan nämnas material som "barkan", kalmink, musslin, kattun och damast. Ofta var rött den dominerande färgen i dessa mönstrade tyger. Lika skiftande var materialet till livstyckena i Ekshärad. De bevarade hemvävda livstyckena visar prov på många olika färggrändningar. En del livstycken är relativt höga runt halsen men de flesta är djupt ringade och har en sköldformad "smäck" framtill. Midjesömmen sitter ungefär 1 dm ovanför midjan.

Särkarna i kvinnodräkterna var av linne eller bomull och de hade i regel midjesöm. Den övre delen var av finare kvalitet medan den nedra var grövre, av blaggarn. Särkarna var mer eller mindre utsmyckade med vit plattsöms- eller hålsömsbroderier. Vissa detaljer kunde även vara i rött, ofta i korsstyg. Broderierna var koncentrerade till halssprundets sidor. Handlinningarna bestod i regel av mönstervävda bomullsband, kvalband, men ibland var de broderade. Vid halsen, uppå axel, sydde man in en mindre rektangulär bit, halsspjäll, så att man fick en tät rynkning runt halsen. Det är ett stildrag från 1600-talet och tidigare, när linnet var en lyxvara och man i modedräkten ville visa att man hade råd att använda linne.

En smal, upprättstående kant utgör kragen. Till särkar av den här typen användes silkeskläden endast till festdräkterna, för övrigt var man väl-

klädd ändå.

Förklädena var hemvävda eller av köptyger. Det finns mest svarta, hemvävda förkläden bevarade. De, liksom det gröna förklädet, vävdes på samma sätt som kjolarna, i treskaftsteknik. Nedtill var det ofta en smal, mönstervävd bård och upptill hade de ett mönstervävt band som fästes med hake och hyska i vänster sida. En del förkläden pryddes med en röd trefläta runt kanterna.

Frisyren formades på ungefär följande sätt, håret delades i två strängar i nacken, vilka var för sig lindades med samma band, som var omkr. 2 m långt. Räckte inte det egna håret till för att få tillräckligt långa och tjocka hårlänkar med lade man i halm eller blånor. Hårlänkarna korsades och lades i en krans bakpå nacken. Omkring denna hårkrans knöts en hårnäver som bestod av två hopsyddas näverremсор där den yttre var målad med mönster i olika färger. De gifta kvinnorna satte utanpå detta en vit linnehätta som knöts i nacken under håruppsättningen. Utvecklingen i Norra Ny var densamma som i Ekshärad, det blev populärt med broderade huvuddukar och så småningom slutade man använda den vita linnehättan.

Som ytterplagg förekommer en svart, midjekort jacka av svart vadmal eller kläde. Mitt bak i nederkanten är jackan formad så att ett par "näsor" pekar uppåt. Därav har jackan fått namnet "näsöratröja".

Bild och text:
Värmländska
Ungdomsringen

LÖRDAGEN DEN 8 DECEMBER 1973

